

Јована Ј. Марчета
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

УДК 811.163.41:004.4^414

811.133.1:004.4^414

811.133.1:004.4^414

DOI 10.46793/Uzdanica21.2.097M

Оригинални научни рад

Примљен: 27. фебруар 2024.

Прихваћен: 21. јун 2024.

СЕМАНТИЧКО-ПОЈМОВНА АНАЛИЗА ФРАЗЕМА СА КОМПОНЕНТОМ *ЖИВОТ* У СРПСКОМ, ФРАНЦУСКОМ И ИТАЛИЈАНСКОМ ЈЕЗИКУ¹

Айстџракиј: Фраземи пружају значајан материјал за међујезичка и међукултуролошка изучавања будући да одражавају како универзалан начин размишљања својствен различитим лингвокултурама, тако и особености датог друштва и културе. Предмет овог истраживања представљају фраземи српског, француског и италијанског језика који садрже лексеме (срп.) *живој* / (фр.) *vie* / (ит.) *vita*. Примере, експерпирани из више општих и фразеолошких речника српског, француског и италијанског језика, дневних и недељних новина и електронских медија, груписаћемо сходно семантичкој сличности у појмовна поља са циљем да уочимо сличности и разлике у појмовима на које се одабрани фраземи односе у посматраним језицима, као и да установимо у којој мери појам *живој* учествује у изградњи позитивних фразеолошких значења, а у којој мери доприноси негативној семантици фразема. Методом семантичке декомпозиције фраземима ће бити придружени одговарајући дескриптори који представљају односе сличности међу њима.

Кључне речи: фразем, компонента *живој* / *vie* / *vita*, појмовна поља, српски језик, француски језик, италијански језик.

1. УВОД

Појам *живој* сврстава се у позитивне универзалне људске вредности². Овакво вредновање живота проистиче из његове егзистенционалне димензије и читава се у различитим језичким реализацијама (синтагмама, пословицама, изразима итд.) у оквиру којих овај појам варира своје вредносно значење (Лазих Коњик, Милошевић 2013). У овом раду анализирају

¹ Рад је настао у оквиру истраживања које финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (бр. уговора 451-03-65/2024-03/200166).

² Уз појмове као што су *здравље*, *правда*, *добро*, *слобода*.

се фраземи француског, италијанског и српског језика који садрже лексеме (срп.) *живој* / (фр.) *vie* / (ит.) *vita*.³ Примери су ексцерпирани из општих и фразеолошких речника српског, француског и италијанског језика, дневних и недељних новина и електронских медија.⁴

Фразеологија у ширем смислу обухвата истраживања различитих устаљених вишелексемних спојева који се репродукују у језику као готове целине (нпр. фраземи, пословице, колокације, узречице, крилатице, заклетве, клетве, термилошке синтагме итд.) (исп. Мршевић-Радовић 1987). У овом раду анализираћемо фраземе⁵, док остали устаљени изрази (колокације, пословице, узречице, клетве итд.) неће бити предмет овог истраживања. Дефинисање фразема веома је неуједначено како у различитим, тако и у оквиру истог језика.⁶ Већина аутора сагласна је да фраземе у ужем смислу карактерише семантичка транспозиција до које долази међу слободним везама речи, тако да значење целог фразема није адекватно збиру значења његових делова (Финк-Арсовски 2002; Бургер 2003). Важна особина фразема је и репродуктивност, што значи да се фразем појављује у готовом облику и да је стабилна веза речи која је устаљена дугом употребом. Сходно томе, у овом раду под фраземом подразумевамо устаљене вишелексемне спојеве стабилне структуре и јединственог значења које није једнако појединачном значењу лексема од којих се фразем састоји.

Фраземи пружају важан материјал за проучавање лингвокултуролошких сличности и разлика. Ове језичке јединице сликовито приказују универзалан начин размишљања својствен различитим лингвокултурама одражавајући истовремено особености датог друштва и културе, што их чини нарочито значајним за међујезичка и међукултуролошка изучавања. Овим језичким реализацијама својствена је експресивност и конотативно, најчешће негативно, значење. Антропоцентричност и пејоративност представљају основне карактеристике фразеологије.⁷ Антропоцентричка парадигма унела је у савремену лингвистику нове циљеве и методе истраживања сходно

³ Фраземи који се семантиком односе на појам живота а не садрже ове лексеме нису предмет овог истраживања.

⁴ Списак извора из којих су ексцерпирани фраземи налази се на крају рада. Истраживање не претендује да у потпуности попише фраземе са компонентама (срп.) *живој* / (фр.) *vie* / (ит.) *vita*, те оставља могућност да неки фраземи не буду наведени и обрађени.

⁵ Постоји термилошка неусаглашеност у погледу именовања основне јединице фразеолошког система једног језика (в. Марчета 2021: 17; Блатешић 2023: 37). Термин *фразем* аналоган је називима других језичких јединица (нпр. морфем(а), лексем(а)). Овај назив је системски, те има предност над другим називима (исп. Мршевић-Радовић 1987: 12; Финк-Арсовски 2002: 6).

⁶ Исп. Драгићевић 2010а: 24; Мршевић-Радовић 2008: V; Прћић 2016; Казадеи 1995: 335, 1996: 13, 14; Питано 2008: 3; Реј, Шантро 2007; Гонсалес Реј 2002.

⁷ Групишући фраземе с религијским компонентама у фразеосемантичка поља која се односе на човека, Вуловић (2015) запажа убедљиву антропоцентричност у значењима фразема, као и превагу фразема с негативном семантиком (конотацијом).

којима се интересовања са језичких јединица премештају на човека (Драгићевић 2010б: 7).

Језичка слика света представља интерпретацију и субјективни портрет реалних предмета, а фраземи чине један фрагмент те слике. Иако је ова интерпретација резултат субјективне перцепције и концептуализације стварности, она је истовремено и интерсубјективна у смислу да постаје друштвено прихваћена и да спаја људе (Бартмињски 2011: 46).

Фраземи могу да се анализирају са различитих аспеката, укључујући структурни, парадигматски, синтаксички, семантички, појмовни и друге аспекте. Захваљујући својој метафоричности фраземи су веома погодни за тематско груписање, односно сврставање у одређена појмовна поља која пружају прегледну слику семантичких талоба на основу којих је формирано фразеолошко значење (Финк-Арсовски 2002: 7, 8, 9, 21, 37).

Семантичко-појмовно умрежење фразема могуће је остварити методом семантичке декомпозиције која се може посматрати као шири процес који обухвата сем-семантичку анализу, али и додатне аспекте као што су културни и когнитивни фактори, те разматрање различитих контекста употребе фразема. У овом раду, одабрани корпус груписаћемо у појмовна поља сходно семантичкој сличности како бисмо утврдили универзалности и специфичности у појмовима на које се фраземи односе у посматраним језицима. Осим тога, установићемо у којој мери појам *живош* учествује у изградњи позитивних фразеолошких значења, а у којој мери доприноси негативној семантици фразема.

Један од циљева истраживања је да се методом лексичко-семантичке анализе утврди постојање подударности (еквиваленције) између лексичке и семантичке структуре српских, француских и италијанских фразема. Еквиваленција је један од основних појмова контрастивне анализе. Постоје различита схватања у вези са дефинисањем и класификацијом овог појма (исп. Станојевић Веселиновић 2022, 2023). Прћић (2011) под формалним кореспондентом подразумева реч у Л2 која формом, функцијом и садржином одговара речи с датим садржајем у Л1. Према Бургеру (Бургер 2003), потпуна еквиваленција подразумева подударање у значењу, лексици, сликовитости, стилу и граматичкој структури. У оквиру делимичне еквиваленције долази до незнатних одступања (фраземи имају исто значење, али постоје поједине лексичке, морфосинтаксичке и структуралне разлике), док семантичка еквиваленција подразумева исто или приближно исто значење фразема, при чему различито лексичко окружење доприноси различитим сликама које су у позадини фразема.⁸ Сходно томе, у овом истраживању под еквиваленцијом (подударношћу) обухватамо лексичку еквиваленцију, која подразумева при-

⁸ У оквиру нулте еквиваленције немогуће је утврдити одговарајући фразеолошки еквивалент (Бургер 2003).

суство компоненте (срп.) *живоїи* / (фр.) *vie* / (ит.) *vita* у формалној структури фразема три језика, као и семантичку еквиваленцију, под којом подразумевамо да посматрани фраземи у сва три језика имају истоветну семантику.⁹ У овом раду не бавимо се одређивањем семантичких еквивалената различите структуре.

2. ПОЈМОВНА ПОЉА И ДЕСКРИПТОРИ

Важну улогу у настанку фразема има конвенционално човеково знање, то јест свакодневно знање које је проширено у некој језичкој заједници. На наша различита искуства утичу околина, друштвени контекст, интереси, као и културолошки контекст и идентитет (Кевечеш 2005: 231–246). У оквиру когнитивне лингвистике фраземи се посматрају као психолингвистичке јединице које чине део менталног лексикона. Умрежене јединице су у оквиру менталног лексикона придружене једном или већем броју појмовних поља која се образују на основу човековог знања о свету (Бургер 2003: 17). Значење се изједначава са концептуализацијом, то јест образовањем појмова на основу човековог физичког, чулног, интелектуалног искуства са светом који га окружује (Кликовац 2004: 7–9). Когнитивна лингвистика покушава да одреди семантичке односе међу фраземима и да представи различите могућности њиховог семантичко-појмовног умрежења (Добровољски 1995: 90–106).

Фраземи изражавају одређене менталне карактеристике које систематски доприносе концептуализацији и могу да утичу на неке фрагменте нашег модела света. Когнитивне семантичке теорије у сагласности су са идејама семантичке декомпозиције развијене у структурној семантици (Добровољски, Пиранен 2021: 197). Метода семантичке декомпозиције представља основу за семантичко-појмовно умрежење фразема. Добровољски (1995) предлаже технику гроздова по којој свако појмовно поље обухвата скуп дескриптора који заједно чине таксон. Дескриптори прецизније описују фраземе и представљају релевантна обележја фразема заснована на сличности. Премда семантичка сличност на интуитивном нивоу повезује фраземе у оквиру истог грозда, фраземи који су здружени у значењску целину по одређеном семантичком критеријуму не морају обавезно да деле исти дескриптор. Чак и фраземи са веома сличним метафоричним значењем могу да испољавају важне специфичне особине. На пример, неки фраземи који изражавају љутњу могу

⁹ Фраземе исте семантике са незнатним лексичким и морфосинтаксичким разликама сматрамо еквивалентима (нпр. (срп.) *лебгетїи* / *биїи* / *налазїи* се између *живоїи* и *смрїи* / (фр.) *être (suspendu) entre la vie et la mort* / (ит.) *essere (sospeso) tra la vita e la morte* ('висити; бити обешен')).

бити толико различити једни од других да није могуће користити их у истом контексту без промене смисла изјаве (Најак, Гибс 1990).

Тематски обрађена и организована фразеологија од велике је важности за компаративно-контрастивна изучавања језика јер открива степен универзалности когнитивних механизма у различитим језицима и културама, истовремено пружајући прегледну слику језичких и културолошких специфичности у перцепцији одређених појмова. Поред тога, појмовна организација фразема веома је важна, како за наставу страних језика, тако и за лексикографију.

2.1. СЕМАНТИЧКА ДЕКОМПОЗИЦИЈА ФРАЗЕМА СА КОМПОНЕНТОМ ЖИВОТ

Приликом семантичко-појмовне анализе полазимо од целокупног фразеолошког значења на основу којег фраземе групишемо сходно појмовима које изражавају. Појмовно поље образује се на основу изванјезичких критеријума, односно на основу човековог целокупног знања о свету који га окружује и представља скуп међусобно повезаних појмова који заједно формирају једну целину у нашем менталном лексикону. Фраземе са истим, односно различитим фразеолошким значењима који сходно семантичкој сличности могу да се обједине у значењску целину груписали смо у пет појмовних поља: 'Човеково понашање', 'Човекове особине', 'Човекова стања', 'Појаве и појмови који окружују човека', '(Не)престанак живота'.¹⁰ У одређено појмовно поље могу бити укључени фраземи који не припадају истим структуралним типовима и категоријалним значењима.

Следећи методу семантичке декомпозиције Доброволског (1995), који предлаже *технику гроздова* сходно којој су фраземи истог грозда повезани семантичком блискошћу на интуитивном нивоу, фраземима смо придружили одговарајуће дескрипторе који представљају релевантна обележја фразема заснована на сличности. Фраземи који су здружени у значењску целину по одређеном семантичком критеријуму не морају обавезно да деле исти дескриптор. С друге стране, придруживање дескриптора фраземима често зависи од контекста, те услед вишезначности фразема, односно појмовног синкретизма, појединим примерима може да се придружи више дескрипто-

¹⁰ Критеријуми сходно којима су примери разврстани у одабрана појмовна поља биће објашњени у оквиру поглавља у којима се о њима расправља.

ра.¹¹ До дескриптора смо дошли анализом речничких дефиниција.¹² У случајевима када објашњења у речницима нису била довољна да се утврди да ли неки фразем може да се односи на више појмова, анализирали смо употребну вредност фразема у реченичном контексту (у дневним и недељним новинама и електронским медијима). Сходно томе, потврдили смо и додатно проверили валидност и употребу фразеолошких значења кроз широк спектар извора.

Иако семантичка декомпозиција фразема подразумева и анализу њихових метафоричких значења и проучавање когнитивних аспеката њиховог разумевања, у овом раду метафоре које мотивишу њихово значење неће бити подробно изучене будући да овај аспект представља предмет једног другог истраживања, у којем је детаљно анализирана концептуализација посматраног корпуса кроз призму појмовних метафора.¹³

2.1.1. ПОЈМОВНО ПОЉЕ 'ЧОВЕКОВО ПОНАШАЊЕ'

У ову подгрупу уврстили смо фраземе који се својом семантиком одnose на човекове коректне, односно некоректне поступке и понашање према другима, као и фраземе који упућују на човеково учешће и понашање у различитим ситуацијама.

Поједини фраземи семантиком се односе на човеков лош однос према другима:

- убити некога¹⁴
(срп.) *угасити чији живот* / (фр.) *éteindre la vie de quelqu'un* / (ит.) *spegnere la vita di qualcuno*
(срп.) *одузети коме живот* / (фр.) *ôter la vie à quelqu'un* / (ит.) *togliere la vita a qualcuno*

¹¹ Добровољски (1994: 265) је против вештачких ограничавања као што су „један фразем – један дескриптор”. Он сматра да је важна одлика фразема појмовни синкретизам, јер поједини фраземи могу да имају више значења у зависности од контекста, те им је неопходно придружити више дескриптора, односно *cluster of descriptors* („група дескриптора”).

¹² Списак речника из којих су преузета значења према којима се дошло до дескриптора наведен је на крају рада.

¹³ О концептуализацији појма *живој* кроз призму појмовних метафора Марчета и Лазиф-Коњик су излагале на међународној конференцији *Језици и културе у времену и њросјору II*, а рад под називом „Концептуализација појма *живој* на материјалу српских, француских и италијанских фразема: компаративно-контрастивни приступ” биће објављен у тематском зборнику радова.

¹⁴ До дескриптора смо дошли на основу дефиниција преузетих из речника који су наведени на крају рада. Употребна вредност фразема проверена је у дневним и недељним новинама и електронским медијима.

- стварање непријатности

(срп.) *загорчати коме живот* / (фр.) *aigrir la vie de quelqu'un* (*укиселити живот коме / учинити коме живот опорим¹⁵) / (ит.) *amareggiar(si) la vita*
(срп.) *(no)јести коме живот* / (фр.) – / (ит.) –
(срп.) – / (фр.) *empoisonner la vie de quelqu'un* (*отровати коме живот) / (ит.) –

С друге стране, издвајају се фраземи у којима се о човековим поступцима говори позитивно указујући на пожељне карактерне одлике као што су пожртвованост, самилост и добротинство:

- жртвовање

(срп.) *дати живот* / (фр.) *donner la vie à quelqu'un; donner sa vie pour quelqu'un, pour quelque chose* / (ит.) *dare la vita per qualcuno / per qualcosa / a qualcuno / a qualcosa*

(срп.) *положити живот (за отаџбину, браћу, пријатеље)* / (фр.) – / (ит.) –

- поштеђивање нечијег живота

(срп.) *оставити коме живот* / (фр.) *laisser la vie à quelqu'un* / (ит.) –

- излечити кога

(срп.) *вратити кога у живот* / (фр.) – / (ит.) –

- избавити некога из физичког или психичког стања које може довести до смрти

(срп.) – / (фр.) *rendre, redonner la vie à quelqu'un* (*вратити живот некоме) / (ит.) –

Појединим фраземима описује се човеково учешће и понашање у различитим ситуацијама. Човек је проактивно биће које се због властитих поступака може наћи у разним ситуацијама, попут невоља и неприлика. Изузетна вредност живота учествује у изградњи фразеолошких значења наредних фразема у којима хазардерски и непажљив, неодговоран однос према животу мотивише позадинску слику неизвесних и ризичних ситуација у којима човек може да се нађе и да изгуби оно што му је најдрагоценије:

- ризик

(срп.) *ставити (свој) живот на коцку* / (фр.) – / (ит.) –

- неизвесност; опасност

(срп.) *играти се животом* / (фр.) *jouer (avec) sa vie* / (ит.) *giocare con la vita*

¹⁵ За француске и италијанске фраземе који немају лексички и семантички еквивалент у српском језику, као и код оних у којима уочавамо специфичне реализације, у загради наводимо дослован превод обележен ознаком *. Иако дословно значење компонената може да буде аграматично, оно представља важан критеријум, будући да однос дословног и фразеолошког значења указује на (не)прозирност мотивације и одређује степен идиоматичности (Шуловић, Дробњак, Гудурић 2018: 340).

- (срп.) *живот коме вису о коњу* / (фр.) *vie qui ne tient qu'à un fil* / (ит.) *la vita appesa ad un filo*
(срп.) *лебдети / бити / налазити се између живота и смрти* / (фр.) *être (suspendu) entre la vie et la mort* / (ит.) *essere (sospeso) tra la vita e la morte*

2.1.2. ПОЈМОВНО ПОЉЕ 'ЧОВЕКОВЕ ОСОБИНЕ'

Позитивна схватања појма *живої* уочавају се у сликовитом начину дочаравања човекових карактерних особина.

Наредни фраземи упућују на човеково понашање сагледано кроз његов позитиван однос према раду и обавезама и указују на пожељне особине као што су марљивост, сналажљивост и независност:

- новчана самосталност

(срп.) *зарађивати за живот* / (фр.) *gagner sa vie* (*зарађивати свој живот) / (ит.) *guadagnarsi la vita* (*зарађивати себи живот)

Присвојни придев *sa* (свој) у француском језику, као и повратна заменица *si* (себи) у италијанском, мотивишу фразеолошко значење 'бити самосталан', 'постати самосталан'. У српском језику постоје фраземи исте семантике са присвојном заменицом *свој* и компонентом *хлеб* (*зарађиваји, имаји, јесји свој хлеб, своје њарче хлеба; доћи до свој хлеба*). Хлеб представља симбол живота и често се у фраземима поистовећује са самим животом (Марчета 2016: 108; Мршевић-Радовић 1987: 132).¹⁶

У наредним фраземима спретност мачака која им омогућава да преживе падове са велике висине метафорично дочарава способност особе која успева да опстане упркос лошим утицајима:

- отпорност; неуништивост

(срп.) *имати девет живота* / (фр.) *avoir neuf vies, comme les chats* (*имати девет живота као мачке) / (ит.) *avere sette vite come i gatti* (*имати седам живота као мачке)

У сва три језика метафорична слика испуњености животом упућује на особу која је весела и живахна:

- имати живахан дух; бити енергичан

(срп.) *бити пун живота* / (фр.) *être plein de vie* / (ит.) *essere pieno di vita*¹⁷

¹⁶ Важну улогу у метафоричким сликама на којима је заснована семантика великог броја фразема у којима хлеб означава оно што је неопходно за људску егзистенцију има секундарно значење ове лексеме ('основна средства за живот', као и 'зарада', 'посао').

¹⁷ Фраземе смо сврстали и у појмовно поље 'Појаве и појмови који окружују човека'.

2.1.3. ПОЈМОВНО ПОЉЕ 'ЧОВЕКОВА СТАЊА'

Ово појмовно поље обухвата емотивна стања која су повезана са негативним осећањима према животу и недостатком енергије или живости.

Док испуњеност животом метафорично указује на виталност, одсуство живота у позадинској слици наредних фразема упућује на мањак енергије, беживотност:

- недостатак живости; безвољност; бити мртав
(срп.) *(бити) без живота* / (фр.) *être privé (dépourvu) de vie / être sans vie* / (ит.) *(essere) privo di (senza) vita*

Све оно што је прекомерно не може да буде позитивно¹⁸, па тако осећајситости животом у наредном фразему метафорично дочарава незадовољство и недостатак усхићења:

- незадовољство животом
(срп.) *бити сит живота* / (фр.) – / (ит.) –

2.1.4. ПОЈМОВНО ПОЉЕ 'ПОЈАВЕ И ПОЈМОВИ КОЈИ ОКРУЖУЈУ ЧОВЕКА'

У ову групу сврстали смо фраземе којима се не описује човек, него начин на који човек доживљава и описује различите појаве из свог окружења, односно човекова перцепција живота, времена и простора.

Испуњеност животом не боји искључиво позадинску слику којом се метафорично дочаравају виталност и живахан дух човека, него доприноси и сликовитом опису човековог погледа на простор и количину дочаравајући живописну атмосферу предела испуњеног људима и активностима:

- место препуно људи; динамична атмосфера¹⁹
(срп.) *бити пул живота* / (фр.) *être plein de vie* / (ит.) *essere pieno di vita*

Наредним фраземом метафорично се дочаравају различити појмови, попут закона, и предмети који су још у потреби упркос томе што се сматрало да су застарели и да неће дуго опстати:

- дуготрајност
(срп.) – / (фр.) – / (ит.) *essere ancora in vita*²⁰

¹⁸ Доминантно позитивна особина, када је претерано изражена, добија негативну вредност (нпр. творбени дериват *живчан*) (исп. Лазић Коњик, Милошевић 2013: 92).

¹⁹ Фраземи могу да се односе и на књижевна, позоришна, кинематографска и телевизијска, музичка и уметничка дела и стваралаштво.

²⁰ Фразем смо сврстали и у појмовно поље '(Не)престанак живота'.

У посматраним фразеологијама придеви којима се квалификује живот доприносе позитивној семантици и упућују на живот без потешкоћа:

- угодан живот; безбрижан живот
(срп.) *сладак живот* / (фр.) *vie douce* / (ит.) *dolce vita*
(срп.) *леп живот* / (фр.) *belle vie* / (ит.) *bella vita*
- раскошан живот; отмен живот
(срп.) *живот на високој / великој ноzi* / (фр.) – / (ит.) –²¹

У наредним еквивалентним фразним именицама живот се перципира као човеков највреднији посед, а придеви (срп.) *то* / (фр.) *nu* / (ит.) *nudo* доприносе поимању живота који је ослобођен споредних вредности, као што су материјална добра, и сведен на суштину:

- сам живот; најбитније за опстанак
(срп.) *голи живот* / (фр.) *la vie nue* / (ит.) *la vita nuda*

2.1.5. ПОЈМОВНО ПОЉЕ '(НЕ)ПРЕСТАНАК ЖИВОТА'

У оквиру ове групе издвојени су фраземи негативне семантике који указују на непожељне ситуације које доводе до губитка живота. Опашић и Грегоровић (2010), запажају да фраземи представљају језичке јединице које могу да имају улогу еуфемизама. Сходно томе, употреба компонената (срп.) *живош* / (фр.) *vie* / (ит.) *vita* у саставу фразема чија семантика је повезана са умирањем у складу је са потребом да се избегава спомињање непожељних речи које непосредно упућују на појаве којих се људи плаше:

- умирање
(срп.) *остати без живота* / (фр.) *demeurer, rester sans vie* / (ит.) *rimanere senza vita*
(срп.) *опростити се са животом* / (фр.) – / (ит.) –
(срп.) *растати се са животом* / (фр.) – / (ит.) –
(срп.) – / (фр.) – / (ит.) *uscire dalla vita* (*изаћи из живота)
- самоубиство
(срп.) *одузети себи живот* / (фр.) *s'ôter la vie* / (ит.) *togliersi la vita*
(срп.) *окончати са / свршити са животом* / (фр.) *achever sa vie*²² / (ит.) –

²¹ У француском и италијанском језику исту семантику имају фраземи са компонентом *живејити*: (фр.) *vivre sur un grand pied* (*живети на великом стопалу); (ит.) *vivere alla grande* (*живети навелико).

²² Француски фразем не мора обавезно да упућује на чин самоубиства него на природан завршетак живота, а може да се употребљава и да означи постизање животних циљева.

Већ је било речи о фраземима којима се описују неизвесне и ризичне ситуације у којима човек може да се нађе (в. 2.1.1), а наредни примери потврђују да човеково понашање може да га доведе до губитка живота:

- изгубити живот због поступка, уверења
(срп.) *платити животом* / (фр.) *payer de sa vie* / (ит.) *pagare con la vita*
(срп.) *коштати кога живота* / (фр.) *coûter la vie à quelqu'un* / (ит.) *costare la vita a qualcuno*

С друге стране, поједини фраземи посматраног корпуса упућују на одржавање живота упркос близини смрти било да је реч о преживљавању неког догађаја који је могао да доведе до престанка живота или о старости:

- одржавање у животу; опстанак
(срп.) *остати у животу* / (фр.) *rester en vie* / (ит.) *restare, rimanere in vita*
(срп.) *(још) бити у животу* / (фр.) *être encore en vie* / (ит.) *essere ancora in vita*
- повратак у живот; опоравак
(срп.) *вратити се у живот* / (фр.) *revenir à la vie* / (ит.) *tornare in vita*

4. ЗАКЉУЧАК

Семантичко-појмовном анализом одабране фраземе смо сврстали у појмовна поља сходно позадинској слици која мотивише њихово значење, што је омогућило да сагледамо основне карактеристике посматраног дела фразеологије, као и да уочимо постојање сличности и специфичности у метафоричком начину изражавања говорника српског, француског и италијанског језика.

Анализа корпуса потврђује антропоцентричан карактер фразеологије који се огледа у чињеници да се фраземи посматраних језика са лексемама (срп.) *живоџ* / (фр.) *vie* / (ит.) *vita* у највећој мери односе на човеково понашање, карактеристике, стања и однос према другима. Издваја се пет појмовних поља: 'Човеково понашање', 'Човекове особине', 'Човекова стања', 'Појаве и појмови који окружују човека', '(Не)престанак живота'.

Нијансираност значења фразема доводи до проблематике приликом сврставања фразема у одговарајуће појмовно поље. Тако, на пример, фраземи (срп.) *дати живоџ* / (фр.) *donner la vie à quelqu'un; donner sa vie pour quelqu'un, pour quelque chose* / (ит.) *dare la vita per qualcuno / per qualcosa a qualcuno / a qualcosa*, осим тога што упућују на човеков однос према другима, указују и на особину пожртвованости, као и на престанак живота, док фраземи (срп.) *бити џун живоџа* / (фр.) *être plein de vie* / (ит.) *essere pieno di vita* упућују на живахан карактер, али и на витално стање. Поједини фраземи сврстани су у више појмовних поља и придружени су им различити

дескриптори у зависности од контекста (нпр. (срп.) *бићии ѿун живоѿиа* / (фр.) *être plein de vie* / (ит.) *essere pieno di vita* (ит.) *essere ancora in vita*) потврђујући појмовни синкретизам фразема.

Придруживање дескриптора одабраној грађи указује на амбивалентан поглед на живот у наивној, језичкој слици света реконструисаној на основу материјала фразема српског, француског и италијанског језика. Поједини фраземи указују на доживљавање живота као појма изузетне вредности (нпр. (срп.) *зарађиваѿии за живоѿи* (фр.) *gagner vie* (*зарађивати свој живот) / (ит.) *guadagnarsi la vita*). С друге стране, бројни примери нашег корпуса имају негативно значење и потврђују став о великој заступљености фразема негативне конотације у фразеологији. У позадинској слици тих фразема, живот се поима као тешкоћа и мука (нпр. (срп.) *бићии сиѿи живоѿиа*, (*ѿо*)*јесѿии (некоме) живоѿи*; *заѿорчаѿии коме живоѿи* / (ит.) *amareggiar(si) la vita* / (фр.) *aigrir la vie de quelqu'un*).

Анализа корпуса показала је да се компоненте (срп.) *живоѿи* / (фр.) *vie* / (ит.) *vita* јављају у фраземима који се односе на губитак властитог живота (нпр. (срп.) *кошѿиѿаѿии коѿа живоѿиа* / (фр.) *coûter la vie à quelqu'un* / (ит.) *costare la vita a qualcuno*) и лишавања туђег живота (нпр. (срп.) *огузеѿии коме живоѿи* / (фр.) *ôter la vie à quelqu'un* / (ит.) *togliere la vita a qualcuno*). Међутим, упркос негативној конотацији ових фразема, у њима до изражаја такође долази вредновање живота као онога што је људима најважније, те сам његов губитак доприноси негативној семантици. Осим тога, употреба фразема са компонентама (срп.) *живоѿи* / (фр.) *vie* / (ит.) *vita* који се семантиком односе на смртни исход представља и последицу потребе да се о непријатним ситуацијама не говори употребљавајући лексеме које директно на њих указују. С друге стране, губитак живота не доприноси увек негативном значењу фразема, па тако примери чија позадинска слика представља последицу жртвовања за драгу особу, породицу, отаѿбину или неки идеал имају позитивну конотацију (нпр. (срп.) *гаѿии живоѿи* / (фр.) *donner la vie à quelqu'un*; *donner sa vie pour quelqu'un, pour quelque chose* / (ит.) *dare la vita per qualcuno / per qualcosa a qualcuno / a qualcosa* (срп.) *ѿоложѿии живоѿи* (за *оѿѿѿбину, браћу, ѿријѿиѿе*)).

Од укупно 82 анализирана фразема, лексичко и семантичко поклапање у три језика присутно је у 22 примера (66 фразема), што чини 80% посматраног корпуса (нпр. (срп.) *ѿѿраѿии се живоѿиѿом* / (фр.) *jouer (avec) sa vie* / (ит.) *giocare con la vita*; (срп.) *ѿѿсиѿии чији живоѿи* / (фр.) *éteindre la vie de quelqu'un* / (ит.) *spegnere la vita di qualcuno* итд.). Еквиваленција у два језика запажена је у два примера ((срп.) *оѿѿавѿии коме живоѿи* / (фр.) *laisser la vie à quelqu'un* и (срп.) *оконачѿии са / сврѿиѿии са живоѿиѿом* / (фр.) *achever sa vie*).

Велик број еквивалентних примера, односно фразема истоветног семантичког концепта указује на сличност у поимању живота у српској, француској и италијанској лингвокултури, као једног од основних, фундаментал-

них појмова. Кроз анализиране фраземе откривају се не само везе између језика, већ и дубоке културне вредности и ставови према животу, смрти, срећи, сиромаштву и моралу. Тако, на пример, фраземи попут (срп.) *гајџи жуивоџи* / (фр.) *donner la vie à quelqu'un; donner sa vie pour quelqu'un, pour quelque chose* / (ит.) *dare la vita per qualcuno / per qualcosa / a qualcuno / a qualcosa* исказују став о вредности живота који се може повезати са дубоко укоренењем појмом жртвовања, што може бити последица историјских догађаја или традиционалних вредности. С друге стране, анализа ексцерпираног корпуса показала је и поједине специфичности у погледу фразеолошког изражавања говорника посматраних језика. Тако је, на пример, фразем (срп.) *џоложџи жуивоџи*, којим се такође описује спремност на жртвовање, карактеристичан за српски језик и пре свега означава спремност на жртву сопственог живота у име отаџбине, те може да буде повезан са аспектима специфичним за српску културу и историју.

ИЗВОРИ

DL: *Dictionnaire de français Larousse*. Retrieved in December 2023 from <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais>

DLAF: *Dictionnaire de l'Académie française*. Retrieved in December 2023 from <http://dictionnaire-academie.fr/>

Kvartu, Rosi (2012): M. Quartu, E. Rossi, *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Milano: Hoepli editore. Retrieved in February 2024 from <http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire>.

Matešić (1982): J. Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.

Pitano (2008): G. Pittano, *Frase fatta capo ha, Dizionario dei modi di dire, proverbi e locuzioni di italiano*, Bologna: Zanichelli.

Rej, Šantro (2007): A. Rey, S. Chantreau, *Dictionnaire des expressions et locutions*, Paris: Le Robert.

RMS (1967–1976): *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, I–III, Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska; IV–VI, Novi Sad: Matica srpska.

RSANU (1959–2010): *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU*, I–XVIII, Beograd: SANU.

Sabatini, Koletti (2018): F. Sabatini, V. Coletti, *Il Sabatini Coletti – Dizionario della lingua italiana*, Milano: Edigeo. Retrieved in February 2024 from https://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/?refresh_ce

TLFI: *Trésor de la langue française informatisé*. Retrieved in December 2023 from <http://atilf.atilf.fr/>

Tomazeo, Belini (2015): N. Tommaseo, B. Bellini (2015): *Dizionario della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli editore. Retrieved in December 2023 from <http://www.tommaseobellini.it/#/>

Trekani (2023): *Vocabolario Treccani 2023, Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani S.p.A. Online*. Retrieved in November 2023 from <https://www.treccani.it/vocabolario/>

ЛИТЕРАТУРА

- Bartminjski (2011): J. Bartmiński, *Jezik – Slika – Svet* (priredio D. Ajdačić, prevela M. Bjelečić), Beograd: Slovo Slavia.
- Blatešić (2023): A. Blatešić, *Nomen est omen. Imena u italijanskoj frazeologiji*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Burger (2003): H. Burger, *Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Dobrovoljski (1994): D. Dobrovol'skij, Idioms in a semantic network. Towards a new dictionary type, *Euralex 1994 Proceedings*, 263–270.
- Dobrovoljski (1995): D. Dobrovol'skij, *Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik. Studien zum Thesaurus deutscher Idiome*, Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Dobrovoljski, Pirainen (2021): D. Dobrovol'skij, E. Piirainen, *Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives*, drugo izdanje, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.
- Dragičević (2010a): R. Dragičević, *Leksikologija srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Dragičević (2010b): R. Dragičević, *Verbalne asocijacije kroz srpski jezik i kulturu*, Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Fink-Arsovski (2002): Ž. Fink-Arsovski, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, Zagreb: Filozofski fakultet.
- Gonsales Rej (2022): I. González-Rey, *La phraséologie du français*, Toulouse: Presses universitaires du Mirail.
- Kazadei (1995): F. Casadei, Per una definizione di “espressione idiomatica” e una tipologia dell’idiomatico in italiano, *Lingua e stile*, 30(2), 335–358.
- Kazadei (1996): F. Casadei, *Metafore ed espressioni idiomatiche*, Roma: Bulzoni editore.
- Kevečeš (2005): Z. Kövecses, *Metaphor in Culture: Universality and Variation*, Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Klikovac (2004): D. Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Lazić Konjik, Milošević (2013): I. Lazić Konjik, J. Milošević, Vrednosti u konceptualizaciji reči *život* i *smrt* govornika srpskog jezika, u: B. Mišić Ilić, V. Lopičić (ur.), *Jezik, književnost, vrednosti: jezička istraživanja*, Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, 87–99.
- Marčeta (2016): J. Marčeta, Hleb u francuskoj, italijanskoj i srpskoj frazeologiji, *Primenjena lingvistika*, broj 17, 107–116. doi: <https://doi.org/10.18485/primling.2016.17.9>
- Marčeta (2021): J. Marčeta, *Hrana u francuskoj, italijanskoj i srpskoj frazeologiji*, Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Mršević-Radović (1987): D. Mršević-Radović, *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet u Beogradu.

Mršević-Radović (2008): D. Mršević-Radović, *Frazeologija i nacionalna kultura*, Beograd: Biblioteka Književnost i jezik.

Najak, Gibbs (1990): N. P. Nayak, R. W. Gibbs, Conceptual knowledge in the interpretation of idioms, *Journal of Experimental Psychology: General*, 119(3), 315–330.

Opašić, Gregorović (2010): M. Opašić, M. Gregorović, Smrt u hrvatskoj frazeologiji, *Croatica et Slavica Iadertina VI*, 55–72.

Prčić (2011): T. Prčić, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

Prčić (2016): T. Prčić, *Semantika i pragmatika reči*, treće, elektronsko izdanje, Novi Sad: Filozofski fakultet.

Stanojević Veselinović (2022): M. Stanojević Veselinović, Kontrastivna analiza komparativnih frazeologizama u srpskom i nemačkom jeziku za leksičko polje 'bogatstvo', *Uzdanica*, XIX/2, Jagodina: Fakultet pedagoških nauka, 21–37.

Stanojević Veselinović (2023): M. Stanojević Veselinović, *Komparativni frazeologizmi u srpskom i nemačkom jeziku*, Jagodina: Fakultet pedagoških nauka.

Šulović, Drobnjak, Gudurić (2018): K. Šulović, D. Drobnjak, S. Gudurić, Fraze mi sa somatizmom *glava* u francuskom, španskom i srpskom jeziku, Konceptualno polje 'čovekove osobine', *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, Knjiga XLIII-1, 337–356. doi: 10.19090/gff.2018.1.337-356.

Vulović (2015): N. Vulović, *Srpska frazeologija i religija*, *Lingvokulturološka istraživanja*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU.

Jovana J. Marčeta
University of Novi Sad
Faculty of Philosophy

A SEMANTIC-CONCEPTUAL ANALYSIS OF IDIOMS WITH THE COMPONENT *LIFE* IN THE SERBIAN, FRENCH AND ITALIAN LANGUAGES

Summary: Idioms provide important material for cross-linguistic and cross-cultural studies, as they reflect both a universal way of thinking inherent in different linguistic cultures and the peculiarities of a given society and culture. The subject of this research are Serbian, French and Italian idioms containing the lexemes (Serb.) *život* / (Fr.) *vie* / (It.) *vita*. Idioms are excerpted from several general and phraseological dictionaries of the Serbian, French and Italian languages, daily and weekly newspapers, and electronic media. The examples are grouped into conceptual fields according to the background images that motivate their meanings. The aim is to identify the similarities and differences in the concepts to which the selected idioms refer in the observed languages, as well as to determine the extent to which the concept of *life* motivates positive phraseological meanings, and the extent to which it contributes to the negative semantics of idioms. Appropriate descriptors that represent similarities between idioms are attached to the excerpted examples using the method of semantic decomposition. Corpus analysis confirms the anthropocentric character of phraseology, which is reflected in the fact that the majority of idioms are related to human behavior, characteristics, states and good and bad behaviours towards

others. Furthermore, the findings of this research show certain specificities regarding the phraseological expression of speakers of the observed languages, while a large number of equivalent examples, i.e. idioms of the same semantic concept, indicate similarities in the perception of life in the Serbian, French, and Italian linguistic cultures, as one of the basic, fundamental concepts.

Keywords: idiom, component *life / vie / vita*, conceptual fields, Serbian language, French language, Italian language.